

Балацька О.Б.

Сучасні форми воєнних конфліктів: нові загрози й актуальні тенденції¹

У статті досліджені найбільш актуальні форми сучасного збройного насилля. Проаналізована динаміка розповсюдження воєнних конфліктів різних типів та рівнів інтенсивності. Визначені провідні тенденції поширення збройного насилля, такі як збільшення кількості внутрішньодержавних, внутрішніх інтернаціоналізованих і недержавних конфліктів, актуалізація асиметричних та іррегулярних загроз.

Ключові слова: міждержавний конфлікт, внутрішньодержавний конфлікт, недержавний конфлікт, асиметричний конфлікт, іррегулярний конфлікт.

В статье исследованы наиболее актуальные формы современного вооруженного насилия. Проанализирована динамика военных конфликтов разных типов и уровней интенсивности. Выделены основные тенденции распространения вооруженного насилия, такие как увеличе-

ние количества внутригосударственных, внутренних интернационализированных и негосударственных конфликтов, актуализация асимметричных и иррегулярных угроз.

Ключевые слова: межгосударственный конфликт, внутригосударственный конфликт, негосударственный конфликт, асимметричный конфликт, иррегулярный конфликт.

The article explored the most pressing forms of armed violence and analyses the dynamics of military conflicts of various types and levels of intensity. The major trends in spread of armed violence, such as increase in the number of intrastate, internationalized internal and non-state conflicts, actualization of irregular and asymmetric threats are identified.

Key words: interstate conflict, intrastate conflict, non-state conflict, asymmetric conflict, irregular conflict.

УДК 323.26:327.5

Балацька О.Б.,
кандидат політичних наук,
докторант кафедри політології та
правознавства
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку суспільства характеризується високою невизначеністю. Останнім часом значно погіршилися обставини у сфері безпеки як на державному, регіональному, так і на світовому рівнях. Формуються нові фактори ризику, які негативно впливають на міжнародну та національну політичну стабільність, що відбивається в поширенні нових загроз. Зміни, що відбуваються, мають глибокі геополітичні наслідки. Загальна дестабілізація політичної ситуації загрожує міжнародному балансу сил та інтересів. Зазначені трансформації суттєво впливають на характер і динаміку збройного насилля. Спостерігається значна активізація окремих його форм, тоді як інші поступово втрачають свою актуальність. Загальною тенденцією стало розширення масштабів і збільшення кількості певних типів воєнних конфліктів. Дані обставини зумовлюють необхідність усебічного дослідження сучасних форм воєнних конфліктів і особливостей їх розповсюдження.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженню особливостей, форм, динаміки розповсюдження сучасних воєнних конфліктів приділяють увагу як зарубіжні, так і вітчизняні автори. Вивченню важливих аспектів проблеми збройного насилля присвячені праці Р. Арзуманяна, П. Валленстіна, С. Віте, Р. Гайса, Л. Дериглазової, Дж. МакКуена, А. Пау-

люса, Ф. Хоффмана та інших зарубіжних фахівців. Серед українських науковців, які вивчають зазначені питання, слід назвати Ю. Буракова, С. Годлевського, В. Кравченка, Г. Луцишин, Є. Магду, В. Мандрагелю, С. Сірого, М. Требіна, О. Феденка та інших авторів. Однак, приймаючи до уваги актуальність проблеми збройного насилля для сучасного українського суспільства, слід зауважити, що дана тема потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Мета статті полягає в аналізі форм і тенденцій розповсюдження воєнних конфліктів в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. В останні десятиліття спостерігається постійне зростання кількості політичних конфліктів у глобальних масштабах. Зокрема, фахівці Упсальської програми даних про конфлікти відмічають, що особливої ескалації збройне насилля зазнало з 2010 року. Так, якщо в 2010 році відбувся 31 конфлікт за участю держави, 28 недержавних конфліктів та 21 випадок одностороннього політичного насилля, то в 2015 році дослідники зафіксували вже 50 конфліктів за участю держави, 72 недержавних конфлікти і 26 випадків одностороннього насилля. Отже, однією з найбільш розповсюджених форм збройного насилля за даною класифікацією є недержавні насильницькі конфлікти, загальна кількість яких у період з 2003 по 2012 роки склала 231 конфлікт [11; 4, с. 81].

Суб'єктами в недержавних конфліктах виступають організовані групи, жодна з яких не пов'язана з урядом держави. Дані суб'єкти можуть бути пред-

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом Ф-71

ставлені неформально організованими етнічними і релігійними групами (55% від загальної кількості недержавних конфліктів з 2003 по 2012 роки), формально організованими (42%) або неформально організованими групами прихильників (3%). Найчастіше конфлікти такого типу відбуваються в Африці (наприклад, в Кенії, Нігерії, Демократичній Республіці Конго, Сомалі, Судані, Ефіопії). Особливо це стосується збройного насилля між етнічними та релігійними громадами. Також до найгостріших недержавних конфліктів сьогодення відносять нарковійну в Мексиці, в якій суб'єктами виступають організовані наркокартелі, протистояння між ісламістськими угрупованнями в Пакистані та інші [4, с. 81–82, 85].

З 76 конфліктів за участю держави, що відбулися в десятилітній період з 2003 по 2012 роки, найбільша кількість прийшла на країни Азії та Океанії (39%), Африки (38%) та Близького Сходу (12%). Серед конфліктів такого типу особливе місце займають внутрішньодержавні та інтернаціоналізовані конфлікти. Кількість таких конфліктів постійно збільшується, тоді як традиційні міждержавні конфлікти останнім часом відбуваються досить рідко [4, с. 78].

Скорочення кількості міждержавних конфліктів є загальносвітовою тенденцією з другої половини ХХ століття. Так, дослідники констатують, що серед усіх форм насильницьких конфліктів міждержавні конфлікти переважали до середини 1970-х років, а в наступні роки більшого розповсюдження отримали внутрішні. Особливо вираженою ця тенденція стала з кінця ХХ століття, після закінчення «холодної війни», коли переважна більшість воєнних конфліктів набула характеру внутрішньодержавних. При цьому в традиційно конфліктогенних регіонах сучасного світу ці показники різняться. Так, для країн Близького і Середнього Сходу більш властиві міжнародні конфлікти, а для держав Азії та Африки – внутрішні [3, с. 16].

Отже, внутрішньодержавні конфлікти, що ведуться між урядом держави та групами повстанців, є однією з найпоширеніших форм сучасного збройного насилля. Такі конфлікти протягом тривалого часу складають від 70% до 80% від загальної кількості політичних конфліктів у світі, тоді як міждержавних конфліктів, за даними Упсальської програми, в період з 2003 по 2012 роки відбулося лише п'ять. Внутрішні інтернаціоналізовані конфлікти, під час яких одній чи обом сторонам надається військова підтримка іншої держави, також стають все більш розповсюдженим явищем. Починаючи з 2010 року їх частка серед усіх форм збройного політичного насилля складає не менше 24%. Сучасні інтернаціоналізовані конфлікти, як правило, відбуваються у формі боротьби з тероризмом на території іншої держави або втручання третьої сторони у внутрішній конфлікт [4, с. 77, 78].

Тенденцію збільшення кількості внутрішньодержавних конфліктів з одночасним зменшенням частки міждержавних відзначають і вітчизняні дослідники. Так, за словами українського військового фахівця Сергія Сірого, «...локальні війни і воєнні конфлікти все менше стають міждержавними і все більше, по суті своїй, мають внутрішньодержавний характер... Із закінченням «холодної війни» межа між міждержавними і внутрішньодержавними конфліктами почала розмиватися» [5, с. 149].

Відносно рідко в сучасний період трапляється одностороннє насилля, тобто таке, що відбувається у формі застосування збройної сили державою або формально організованою групою стосовно неозброєних цивільних осіб. Найчастіше в якості його суб'єктів виступають недержавні групи – повстанці, ополченці тощо. Кількість одностороннього насилля стабільно знижується починаючи з 2004 року, коли відбулося 44 таких випадки. У 2009 році його кількість досягла рекордно низького значення – 21, а у 2015 році – 26 випадків. Як й інші форми збройного насилля, найчастіше одностороннє насилля в останнє десятиліття трапляється в Африці. Також воно є розповсюдженим явищем у країнах Азії та Океанії та на Близькому Сході [11; 4, с. 90–91].

Власний аналіз динаміки розповсюдження політичного насилля, побудований на дещо іншій типології конфліктів, щорічно публікує Гейдельберзький інститут із вивчення міжнародних конфліктів, за методологією якого виокремлюються міждержавні, внутрішньодержавні та субдержавні (недержавні) конфлікти. За статистикою Інституту, у 2015 році відбулося 74 міждержавних конфлікти, десять з яких були насильницькими конфліктами середнього ступеня інтенсивності (насильницькі кризи). З 280 внутрішньодержавних конфліктів – 172 (або 61%) велися з використанням насилля, при цьому найбільшу кількість серед них також склали насильницькі кризи – 137. З 55 субдержавних конфліктів насильницьким був 41 (серед них – 33 насильницькі кризи). Серед конфліктів вищого ступеня інтенсивності відбулося 19 внутрішньодержавних і п'ять субдержавних обмежених війн, а також 16 внутрішньодержавних і три субдержавні повномасштабні війни. Міждержавні війни у 2015 році не були зафіксовані [10, с. 15].

Про кількісну перевагу внутрішньодержавних конфліктів середньої інтенсивності над іншими формами збройного насилля свідчать також дані за попередні роки. Так, у 2014 році з 424 політичних конфліктів 320 були внутрішньодержавними, з яких 166 мали середню інтенсивність. У 2012 році з 396 конфліктів внутрішньодержавними були 314, з яких 157 – середньої інтенсивності. У 2010 році з 363 конфліктів 269 мали характер внутрішньодержавних, з яких 120 були конфліктами середньої інтенсивності [9, р. 17; 8, р. 3; 7, р. 2].

Разом зі зростанням загальної кількості політичних конфліктів поглиблюються їхні руйнівні наслідки, що виражається, передовсім, у збільшенні кількості жертв. Якщо у 2010 році загальна кількість жертв збройного насилля у світі склала 30 706 осіб, то у 2015 році вона сягнула вже 118 454 осіб [12]. Отже, як зазначили українські дослідники Олександр Феденко і Василь Панасюк, хоч «..кількість жертв у війнах нового типу не йде в порівняння з винищенням мільйонів людей у світових війнах ХХ століття... сьогодні насильство у війнах направлене головним чином проти цивільного населення» [6, с. 226].

Однією з найактуальніших форм сучасного збройного насилля є асиметричні конфлікти, тобто конфлікти, суб'єкти яких мають різний міжнародно-правовий статус та характеризуються суттєво несумірним співвідношенням сил і ресурсів. Одна зі сторін асиметричних конфліктів представлена недержавними акторами – повстанцями, партизанами, терористичними угрупованнями, які, як правило, вдаються до непрямих, нетрадиційних стратегій і тактик протиборства, зокрема засобів малої війни (диверсій, терактів, партизанської війни), заборонених засобів ведення бойових дій, застосування нерегулярних військових формувань тощо.

На думку російського політолога Лариси Дериглазової, для післявоєнного періоду характерні декілька взаємопов'язаних тенденцій. По-перше, із середини ХХ століття постійно збільшується кількість внутрішньодержавних конфліктів. По-друге, таким конфліктам часто властива асиметричність. По-третє, внутрішні асиметричні конфлікти, більшість яких відбувається в країнах «третього світу», часто є інтернаціоналізованими. Це свідчить про відмову сильних держав від прямого воєнного протиборства і перехід до опосередкованого збройного протистояння на периферії міжнародної системи [3, с. 19].

Отже, в сучасному світі актуалізуються асиметричні загрози. Статистичні дані свідчать про те, що асиметричні стратегії протиборства отримали широке розповсюдження. Так, серед загальної кількості воєнних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ століття кількість асиметричних конфліктів за статусом сторін становить 82 – 88%. Асиметричні стратегії були властиві близько 60% конфліктів. Найбільш розповсюдженими серед них стали терористичні дії та організований спротив і повстання [3, с. 80, 85].

Таким чином, асиметричність є однією з ключових характеристик політичних конфліктів післявоєнного періоду. Так, асиметричний характер за статусними та ресурсними показниками властивий війнам у В'єтнамі (1964–1975 роки), Східному Тиморі (1975–1999 роки), Афганістані (1979–1988 та 2001–2014 роки), Іраку (2003–2011 роки), арабсько-ізраїльським війнам (з 1948 року по цей час), російсь-

сько-чеченським війнам (1994–1996, 1999–2009 роки), конфлікту в Північній Ірландії (1968–1999 роки), Громадянській війні в Сирії (з 2011 року) та багатьом іншим.

Одним із наслідків поширення асиметричних стратегій є розповсюдження іррегулярних конфліктів. Сучасні іррегулярні загрози набувають глобального, транснаціонального характеру. Як висловився відомий військовий фахівець Євген Месснер, регулярне військо «позбулося військової монополії», а іррегулярна сила «стала могутнім чинником війни» [6, с. 220]. За останнє десятиліття близько 80% збройного насилля здійснювалося в межах періодичних конфліктів, що мали місце після активної фази регулярних військових дій [1, с. 86].

За визначенням, що наводять дослідники іррегулярних конфліктів Р.В. Арзуманян і А.А. Акоюн, іррегулярні військові дії представляють собою насильницьку форму боротьби між державними і недержавними акторами за легітимність і вплив над певним населенням і територією і мають на увазі застосування методів малої війни: партизанських і повстанських дій, терактів, саботажу, диверсій, а також кримінальної активності. У результаті систематичного застосування іррегулярного політичного насилля формується специфічне суспільно-політичне середовище, позначене зрощуванням кримінальних і терористичних елементів, значним збільшенням кількості суб'єктів збройного насилля через втягування в конфлікт етнічних груп, неформальних воєнізованих угруповань, транснаціональних організацій та інших акторів, що не дотримуються правил ведення конвенційних війн та норм міжнародного права [1, с. 87–89].

Метою подібних угруповань є не придушення супротивника чи повалення існуючого режиму, а отримання контролю над стратегічно і ресурсно важливими об'єктами в окремих регіонах. У зв'язку із цим вони зацікавлені в підтриманні стану хаосу, нестабільності в суспільстві через насилля, руйнування інфраструктури, унеможливлення ефективного державного контролю над певними територіями.

Особливістю іррегулярних конфліктів, що, як правило, мають низьку інтенсивність, є також те, що вони часто набувають транскордонного характеру. У зв'язку із цим зона нестабільності розширюється, що становить серйозну загрозу міжнародній безпеці. У результаті політична ситуація ускладнюється, стає хаотичною. Крім того, іррегулярні конфлікти мають тенденцію до значного затягування в часі, адже після 1945 року тривалість іррегулярних кампаній складає близько десяти років [2, с. 275].

Висновки. Аналіз динаміки збройного насилля свідчить про значну актуалізацію в сучасному світі певних типів воєнних конфліктів, найбільшу кількість серед яких складають внутрішньодержавні конфлікти середньої інтенсивності. Усе більшого розповсюдження отримують також недержавні і

внутрішні інтернаціоналізовані конфлікти. Водночас спостерігається суттєве скорочення міждержавних конфліктів, що стало загальносвітовою тенденцією з другої половини ХХ століття. Активізація збройного насилля в глобальних масштабах має наслідком суттєве зростання кількості жертв, насамперед серед цивільного населення. Дедалі частіше воєнні конфлікти набувають асиметричного та іррегулярного характеру. Дані тенденції свідчать про формування нових викликів міжнародній і національній безпеці, що потребує інтенсифікації колективних зусиль щодо протидії сучасним загрозам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арзуманян Р.В. Иррегулярные конфликты. Ближний Восток. Террористические группировки «Исламское государство Ирака и Леванта» и «Исламский фронт»: цели, задачи, формы и способы действий в Сирии и Ираке / Р.В. Арзуманян, А.А. Акопян. – М. : АНО ЦСОиП, 2014. – 90 с.
2. Арзуманян Р.В. Стратегия иррегулярной войны: теория и практика применения. Теоретические и стратегические проблемы концептуализации, религиозные и военно-политические отношения в операционной среде иррегулярных военных действий / Р.В. Арзуманян. – М. : АНО ЦСОиП, 2015. – 334 с.
3. Дериглазова Л.В. Асимметричные конфликты: уравнение со многими неизвестными / Л.В. Дериглазова. – Томск : Изд-во Том.ун-та, 2009. – 284 с.
4. Ежегодник СИПРИ 2014: вооружение, разоружение и международная безопасность. – М. : ИМЭМО РАН. – 2015. – 764 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imemo.ru/files/File/ru/publ/2015/SIPRI-YEARBOOK-2014-RUS-final.pdf> (дата обращения: 22.10.2016).
5. Сірий С. Особливості локальних війн і воєнних конфліктів в умовах глобалізації / С. Сірий // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2. – С. 144–154.
6. Феденко О.В. Еволюція змісту сучасної війни / О.В. Феденко, В.В. Панасюк // Військово-науковий вісник. – 2015. – Вип. 24. – С. 219–230. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2015_24_19(дата звернення:22.10.2016).
7. Conflict Barometer [Electronic resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research at the Department of Political Science, University of Heidelberg. – 2010. – No. 19. – Available at : http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2010.pdf (accessed 23 October 2016). – Title from the screen.
8. Conflict Barometer [Electronic resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research. – 2012. – No. 21. – Available at : http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2012.pdf (accessed 23 October 2016). – Title from the screen.
9. Conflict Barometer [Electronic resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research. – 2014. – No. 23. – Available at : http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2014.pdf(accessed 23 October 2016). – Title from the screen.
10. Conflict Barometer [Electronic resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research at the Department of Political Science, University of Heidelberg. – 2015. – No. 24. – Available at : http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2015.pdf(accessed 23 October 2016). – Title from the screen.
11. Number of Conflicts 1975 – 2015 [Electronic resource] / UCDP – Uppsala Conflict Data Program. Department of Peace and Conflict Research. – Available at : <http://www.ucdp.uu.se> (accessed 22 October 2016). – Title from the screen.
12. Number of Deaths 1989 – 2015 [Electronic resource] / UCDP – Uppsala Conflict Data Program. Department of Peace and Conflict Research. – Available at : <http://www.ucdp.uu.se/#/exploratory> (accessed 22 October 2016). – Title from the screen.